

PAPER DETAILS

TITLE: Ali b. Rabben et-Taberî'nin Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle Adli Eseri ve Isbat-i Nübüvve
Gelenegindeki Yeri

AUTHORS: Fuat AYDIN

PAGES: 27-56

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153818>

Ali b. Rabben et-Taberî'nin *Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle* Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri

Fuat AYDIN*

Ali b. Rabban at-Tabarî's *Kitâbu'd-dîn ve'd-devle* and His Place in The Tradition of Isbat-ı nubuvvah

Quran have many statments that claim aim to demonstrate the prophethood of Muhammad (pbu). The statements give rise to occur a literature that is called is isbâti'n-nübevvat. That literature, especially, after conversion of many christians and jewishes to Islam, had become very rich for the texts that signify the prophethood of Muhammad (pbu). Though there are many reference to the works, except of Ali b. Rabban at-Tabarî's, not survive. Tabarî's work contain very comprensive answer to the oppostion try to show tha Muhammad (pbu) not is a prophet.

Key Words: prophethood, signs of prothethood, muslim-christian relations, miracle, conversion, Kindî, Razî, Tabarî

Anahtar Kelimeler: peygamberlik, peygamberliğin alametleri, müslümün-hristiyan ilişkileri, mucize, ihtida, Kindî, Razi, Tabarî

İktibas / Citation: Fuat Aydın, "Ali b. Rabben et-Taberî'nin *Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle* Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri", *Usûl*, 6 (2006/2), 27 - 56.

İslâm reddiye geleneğinin en önemli konularından biri, Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin müjdelerinin ve işaretlerinin, kendisinin de içinde yer aldığı semitik din geleneğinin daha önceki temsilcileri olan yahudilerin ve hristiyanların kutsal kitaplarında bulunduğunu ortaya koymadır. "Tebşirât" olarak da bilinen, kaynağı Kur'an ve Hz. Peygamber'in sözlerinde bulunan bu konu, müslümanların Yahudiliğin ve Hristiyanlığın yoğun bir şekilde bulundukları yerlerin hâkimleri haline gelmelerinden sonra, özellikle hristiyanlarla yapılanlarda tartışmalarda olmak üzere,

hararetle tartışılan ve daha sonradan mez konularından biri haline gelmiştir. kaddes bilgisiyle kaleme aldığı hristiyan ve yahudi kökenli oldukları bilgilerinin sağladığı geldiler. Bu tür bir katkıyı sağ-

Merv'de yaklaşık 778-779 hristiyan bir ailede doğan ve Müslüman olan Taberî¹, İslam şöhrete sahip olamayan nadi konusunda olmak üzere kayırdan çok azı günümüze kadar suna ulaşma imkanı bulmu müslüman oluşunun arkasına maya yönelik *er-Red ale'n-na* yönelik genelde ehl-i kitabın cevap olmak üzere kaleme aldığı çalışma, batıda sahihliği hakkında ve Türkiye'de *Diyanet Vakfı devle*" başlığıyla bir madde⁴ *Metod'u*⁵ adlı bir yüksek lisans olmayan bu son eserle ilgili yapılabilir olan eser, buradıyla ele alınacaktır.

* Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi (Doç. Dr.), faydin@sakarya.edu.tr.

¹ Ali b. Rabben et-Taberî'nin hayatı *Taberî ve er-Red ale'n-nasârâ* Adlı çalışması, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *DİA*, II, 434-436.

² Ebul'-Hasen Ali b. Sehl b. Rabban at-Tabarî, *Matbâi Afitâb*, Berlin 1928.

³ AR-RADD 'ALA-N-NASÂRÂ DİNİNDEN Kutsch. st., *Mélanges de l'Université de Strasbourg*, Fas. 5, 115-148. Çalışmanın bundan önceki gönderme yapılacaktır.

⁴ Mahmut Kaya, "ed-Dîn ve'd-devle", *Usûl*, 6 (2006/2), 27-56.

⁵ Faruk Sancar, *Ali b. Rabban et-Tabarî'nin Hayatı ve Eserleri*, Sakarya Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2006.

A. Kitabın Ortaya Çıkışı

Tam adı *Kitâbu'd-dîn ve'd-devle fî isbâtı nübüvveti'n-Nebî Muhammed* (s.a.) olan bu kitap da *er-Red ale'n-nasâra* adlı eseri gibi kaynaklarda zikredilmez. Böyle bir eserin varlığı, A. Mingana tarafından the Oriental M.S.S. of the John Ryland Library katalogunda bulunup hakkında 1920'de *Journal of Royal Asiatic Society*'de (JRAS)⁶ yayınlanan bir makaleyle ilim âleminde duyurulmasıyla anlaşıldı. Kitap üzerine çalışmasını devam ettiren Mingana, onu İngilizce'ye tercüme ederek bir girişle yayınladı⁷; bir yıl sonra da eser, yine Mingana'nın kısa bir mukaddimesiyle Mısır'da Arapça olarak neşredildi⁸. Ali b. Rabben'in bu kitabı, onun İslâm'ı kabulünün arkasından Hıristiyan İman Esaslarının, İncillere aykırı olduğunu ve Hz. İsa'nın insanlığını ispat maksadıyla yazdığı *er-Red*'di tamamlayıcı mahiyette olup Hz. Muhammed'in peygamberliğini, kitab-ı mukaddes kaynaklarından hareketle ispatlamayı hedefleyen ve aynı zamanda, aşağıda ortaya konulacağı üzere siyasi konjonktüre uygun olarak Mütevekkil'in teşvikiyle kaleme alınmış bir kitaptır⁹.

B. *ed-Dîn*'in Muhtevası

Kitap bir giriş, on bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Yazar girişte, Arap müşrikleri tarafından inkâr edilen ve ehl-i kitabın mukaddes eserlerinde bulunan Hz. Muhammed'in ismi ve nitelikleri ile ilgili gizlenen

işaretleri açığa çıkaracağını ifade eden yazarın bir kısmının eserle ilgili delilleri birbirine karıştırarak ehl-i kitabın kitaplarında bulunduklarını söyler. Bu yüzden bu konulardan bahseder¹¹.

Haber ve icmanın delil olarak yan haberin bağlayıcılığını kendisinden sonra bir peygamberini peygamberler tarihinden

Birinci bölümde, bütün ilahî olduğunu anlatır¹². İkinci bölümünü gösterir. Bunları ayet ve bölümler de, Kur'ân'da Allahın gerçekleşen olaylar başta olmak üzere mucizelerden bahseder¹⁴. Beşinci bölümde, Hz. Muhammed'in sonradan gerçekleşen mucizelerinin

Altıncı bölümde, ümmî olan Hz. Muhammed'in neği bir eser meydana getirdiğini başka bir şeyle ifade edilemeyeceğini arasında muhteva yönünden eleştirir ve eleştiriyi konu olan zaafı

Yedinci bölümde, İslâm'ın göstergesi olarak kullananları bu tür hızlı yayılışlardan farkı

Sekizinci bölümde, Hz. Muhammed'in habından en yüce olanından

⁶ A. Mingana, "A semi-Official Defense of Islam", *Journal of Royal Asiatic Society (JRAS)*, 1920, s. 481-488

⁷ et-Taberî, *Book of Religion and Empire* (trs. A. Mingana) John Rylands Library, Manchester 1922.

⁸ Ali b. Rabben et-Taberî, *Kitâbu'd-dîn ve'd-devle fî isbâtı nübüvveti'n-nebiy Muhammed (sav)*, A. Mingana, Matbaatü'l-muktatef, Mısır 1923.

⁹ Fuat Sezgin, *GAS*, E.J.Brill, Leiden 1970, III, 240; Philip Hitti, *İslâm Tarihi*, trc.Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1989a.g.e, I, 543; M. Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd, Mecelletü'l-mecma'i'l-ilmîyyi'l-arabî*, Dimeşk, 1947, XXII, 80; Anawatî, Georges C, *Polemique Apologie et Dialogue İslamo- Chretiens*, s. 303.

Polemik tarihinde birçok konuda önceliğe sahip olması ve yukarıda da ifade edildiği gibi kitab-ı mukaddes'i ve onun aslı dilini bilen biri tarafından yazılmış olmasından dolayı kitap, hristiyan dünyada büyük bir ilgi uyandırmıştır. Kitabın otantik olmadığına delil olarak kullanılan, Taberî tarafından eserin yazıldığı tarih olarak 867 (s. 138) olarak vermesine rağmen, ölüm tarihi 861 olduğu bilenen Mütevekkile uzun ömürler dilemesi arasındaki anakronizmi, kitabın mütercimi ve ilk ortaya çıkararı olan Mingana, antik Suriye yazarlarının çoğu tarafından Hz. İsa'nın hayatını ifade için kullandıkları takvim ile açıklar.

¹⁰ Taberî, *ed-Dîn*, s. 35.

¹¹ Kaya, a.g.m, IX, 349.

¹² Taberî, a.g.e, s. 45

¹³ Taberî, a.g.e, s. 57

¹⁴ Taberî, a.g.e, s. 65

¹⁵ Taberî, a.g.e, s. 80

¹⁶ Taberî, a.g.e, s. 98

¹⁷ Taberî, a.g.e, s. 108

varıncaya kadar zühdünü ve takvasını gösteren delileri ortaya koyarak bunların sayı bakımından Hz. İsa ve Hz. Mûsâ'nın ashâbı olanlarla karşılaş-tıramayacak kadar çok olduğunu gösterir¹⁸.

Dokuzuncu bölümde, Hz. Hacer ve Hz. İbrahim'in geleceğini söyledikleri ve özelliklerini saydıkları peygamberin ancak Hz. Muhammed'le gerçekleştiğini ortaya koyarak şöyle der: "Eğer Hz. Muhammed'in peygamberliği gerçekleşmemiş olsaydı bütün peygamberlerin peygamberliği geçersiz olurdu"¹⁹.

Sonuncu ve en uzun olan onuncu bölüm, peygamberlerin Hz. Peygamber'in peygamberliği hakkındaki müjdelerini kitab-ı mukaddes'ten hareketle ortaya koyar. Bu bölümde, Yeşeya, Davud, Habakkuk, Sefanya, Zekeriyya, Yeremya, Hezekiel, Daniel ve İsa'nın Hz. Peygamber'in peygamberliği ile ilgili haberleri yer alır. Sahabenin birçoğunun mucize görmeden İslâm'a girmesi hakkındaki eleştirileri ve İslâm'a sünnet, kurban, Allah'a yemin ve cihat gibi noktalardan yapılan tenkitleri cevaplandırır²⁰.

Sonuç bölümünde ise zındık, Hristiyan, yahudi ve mecûsî akideleri hakkında özet bilgiler verir. Arayıp öğrenmek ve gerçeği bulmak ve kabul etmekten başka isteği bulunmayan Hintli ve Çinlinin diğer dinler ve İslâm hakkında bilgi edindikten sonra İslâm'ı kabul etmekten başka yapacağı bir şeyi olmadığını ifade eder²¹. Kitabını, kendisinin İslâm'la şereflenmesine vesile olan halife Mütevekkil'e dua ile bitirir²².

C. *ed-Dîn*'in Ali b. Rabben et-Taberî'ye Aidiyeti Meselesi

A. Mingana tarafından önce İngilizce çevirisinin ve daha sonra da Arapça neşrinin yapılmasının arkasından, bugün için tartışılması artık gereksiz olsa da, kitabın Ali Rabben et-Taberî'ye aidiyeti hususunda oryantalistler arasında ciddi bir otantiklik tartışması yaşandı.

Kitabın otantik olmadığını ilk kez ileri süren Cizvit Peder Paul Peeter'dir. *Analecta*daki tanıtım yazısında, edebi bir sahtekârlık olduğunu

söylediği kitabın otantikliği şeyler arasında, Taberî sonra atfın bulunmamasını, mevcut edilmesine rağmen söz konusu ve halifeye takdim edilecek olmama hususundaki kanaati otantiklik ispatlanıncaya kadar koyar²³.

Asıl ciddi ve muayyen bir rafından ileri sürülür. Bouyge yirminci yüzyılda yaşayan sa kitapta görülen modern tarz, bölümlenmesi ve yazarın M hakkındaki bilgisizliğidir. Bou lim Taberî'den kastettiği ise, Mingana'dır. O, bu yaklaşımı da netleştirdi. Bouyges kitabı olduğu görüşlerini 1949'a kad yazısında kitabın bu özelliği ileri sürdü²⁴.

Kitabın otantik olmadığını nusu metnin Ali b. Rabben'e fazladır. Bouyges'in açık mekt le Ali. Rabben'e ait olduğu v içeriyor olmasının de bu aidi olmadığı söylenerek kitabın Mingana²⁵ ve o zamanki John dan hemen reddedildi.

¹⁸ Taberî, *a.g.e.*, s. 114

¹⁹ Taberî, *a.g.e.*, s.130.

²⁰ Taberî, *a.g.e.*, s. 130.

²¹ Taberî, *a.g.e.*, s. 207.

²² Taberî, *a.g.e.*, s. 210 .

²³ David Thomas, "Notes and New *John Royland Literature*, sayı 69,

²⁴ Camilla Adang, *Muslim Writers Hazm*, E.J. Brill, Leiden 1996, s.

²⁵ Mingana, bu konuda kendisini Mingana, "Remarks of Tabar's S

Otantiklik tartışmasında Macdonald, Firtsch ve Margoliouth da Mingan'ın yanında yer aldılar. Bu gruba Graf, Nöldeke ve Meyerhof da katıldı. Camilla Adang'ın biraz abartma olarak kabul ettiği Mingana'nın kitabın Halife tarafından yazdırılma anlamında yarı-resmi statüye sahip olduğu görüşünü, Meyerhof otantik bir metin oluşun bir göstergesi olarak kabul eder²⁶. Perlmann da, Taberî'nin bu eserinin daha sonraki müellifler tarafından zikredilmediği iddialarına, Fahreddin Razi'nin tefsirinde Hz. Peygamber'in gelişiyile alakalı bir Kitab-ı mukaddes metnine (Habakkuk 3/1-3) yer verdiğini ve bunu Taberî'ye (*nukile min İbn Razîn et-Taberî*) izafe ettiğini göstererek otantikliği savunanların tarafında yer alır.²⁷

Konuyla alakalı en son yazılardan birini kaleme alan David Thomas ise, meseleye bir başka açıdan bakarak otantik-otantik değil tartışmasındaki Bouyges'in saldırılarının kitabın hak ettiği itibarı görmesine engel olduğu gibi daha sonraki bilim adamlarının mesela, *er-Red'*in nâşirleri olan Peder Khalife ve Kutsch gibilerinin de kitaptan şüphe etmelerine yol açtığını²⁸ söyler²⁹. Thomas, bu şüphenin Mingana'nın ortaya koyduğu delillerden sonra yersiz olduğunu ima ettikten sonra, Taberî'nin bu eserinin daha sonraki müellifler tarafından bilinmediği şeklindeki itiraza, yukarıda zikredilen Perlmann'ın ortaya koyduğu desteğe bir ilave olmak üzere Âmirî'nin (ö. 311/923) *Kitâbu'l-İlâm bi menâkibi'l-Islâm* adlı eserinde Hz. Peygamber'in müjdelmesiyle ilgili naklettiği metinlerin Taberî'nin kitabından alınmış olduğunu, her iki kitapta yer alan kitab-ı mukaddes metinlerini karşılaştırarak gösterir³⁰.

Kitabın otantikliği hakkındaki tartışmanın tarihi seyrine ve gelinen noktada, Ali b. Rabben'e aidiyeti hususunda genel bir uzlaşmanın olduğunu

gördükten sonra şimdi, yukarıda ayrıntılı bir şekilde bakabiliriz.

D. *ed-Dîn*'in Yazılış Gerekliliği

Taberî'nin bu kitabını yazması, söz edilen ve bir anlamda Mutezile'nin kendini savunmaya yönelik olduğu

Mutezili düşüncenin hâkim olduğu bir dönemde, Mutezile'nin yerini eleştiren Mutevekkil'le birlikte devletin önemli makamlarında değişmeye başladı. Söz konusu bir, yüksek makamlara getirilen bir sonuca olarak elde etmeye çalışırken ve onları küçümseyen. Bununla bağlantılı bir diğer oluştan kültürel ortamın, müslüman eleştirilerinin rahat bir şekilde duyulan rahatsızlıktır³². Yöntem olarak gayrimüslimlerle ilgili tartışıldığı gibi, söz konusu çalışılmış, gayrimüslim inanç için müellifler teşvik edilmiş çocuklarının hocası olan meşhur adlı eserini; saray doktoru olan

²⁶ Kitabın otantikliğinin tartışılmasıyla ilgili yukarıda verilen bilgiler Adang, *a.g.e.*, s. 28-30'da özetle alınmıştır.

²⁷ Moshe Perlmann, "Note on the authenticity of 'Ali Tabari's Book of Religion and Empire", *BJRL*, 26(1941-42), 246. Razi'nin tefsirindeki Taberî atfı için bkz. Razi, *et-Tefsîrû'l-kebir*, Dâru ihyâ't-tüvasili'l-arabi, Beyrut t.y., III, 37.

²⁸ Söz konusu bilim adamlarının *ed-Din* hakkındaki şüphelerinin, neşrini yaptıkları *er-Red ale'n-nasâra* hususunda gereken önemi göstermemelerine yol açtığı da söylenebilir. Bu önem vermemenin en önemli göstergelerini, metnin okunuşunda ortaya koydukları ciddiyetsizlikten kaynaklanan yanlışlar ve metinde geçen mesela Kur'an ayetlerinin yerlerinin tespit edilmemesinde görmek mümkündür. Bunlar için bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 36.

²⁹ Thomas, *a.g.m.*, s. 3.

³⁰ Thomas, *a.g.m.*, s. 3-7.

³¹ Hristiyanların bôbürlenmeleri *Hıristiyanlığa Reddiye (Seçmeler)*, Abdullah eş-Şarkavi, çev. Osman C. 38-41.

³² Mutevekkil dönemindeki siyasi 38-41.

³³ Cahız'ın bu eseri tam olarak d. *Muhtâr fi'r-redd ale'n-nasârâ* adlı virisi için bkz yukarıdaki dipnot:

almıştır. Eserin kaleme alınışındaki bu ve diğer gerekçeleri bizatihi metinden de okumak mümkündür.

Ehli kitabın Hz. Peygamberin vasıflarını kitaplarında gizlediklerini ve sildiklerini söyleyen Taberî, bu kitabı yazma maksadının onun isminin ve vasıflarının onların kitaplarında bulunduğunu ortaya koymak olduğunu söyler. Bu konuda çalışma yapanların ilki olmadığını; ancak kendisinden önceki eserlerin ya çok uzun, ya çok kısa, ya da anlaşılması güç metinler olduğunu, ayrıca yahudi ve hristiyan kutsal metinlerinden konuyla alakalı iktibaslar yapmada başarısız olduklarını, oysa kendisinin onların bu husustaki noksanlıklarını kapatacak bir niteliğe sahip olduğunu söyler³⁴.

Ancak önceki eserlerin noksanlarını tamamlamaya yönelik bu çaba, teorik bir kaygıdan değil, muhtemelen ehli kitabın konuyla alakalı olarak ileri sürdükleri iddialarının bir sonucu olarak ortaya çıkar: "Zimmet ehline kullanabilecekleri ne herhangi bir delil, ne güç bir mesele ve ne de ihtilaflı herhangi bir nokta bırakmadım". Bu hedefin gerçekleştirilmesinin yine teorik bir kaygıdan kaynaklanmayıp halifenin de bir isteği olduğunu onun ifadelerinde görmek mümkündür:

"İnancın güvenilirliğinin saiklerini güçlendirmek, kanıtlarını muzaffer kılmak ve hakkında cahil olan ve Allah'ın İslam'ı ve kendi zamanındaki İslam'ın takipçilerini nasıl seçtiğini ve onlar için nimetlerini nasıl yenilediğini kabul etmeyenleri ikna etmek için bu tür kitapların yayılması ve ebedileştirilmesi hususunda Mütevekkil, ciddi ve isteklidir. Allah, onları çoğaltarak, sayılarını arttırarak ve onurlandırarak kendisini onlara hissettirdi"³⁵.

Konjonktürün zorunlu hale getirdiği böyle bir kitabın yazılması hususunda, Taberî, halifenin hususi bir teşvikine de muhatap olmuştur: "(...) Önce beni doğru yola ilettiği için Allah'a şükrediyor, sonra da beni, teşvik ederek ve sakındırarak; bütün insanlara olan sevgisi ve saygısıyla, beni davet eden ve zimmet ehlerinden diğer insanlarla birlikte kendisine çeken, O'nun kulu ve halifesi Müminlerin Emiri (Allah ömrünü uzun eylesin)ne Cafer el-Mütevekkil Alellah'a teşekkür ediyorum"³⁶.

Ayrıca her ne kadar, kitabın tap metinlerindeki isim ve va Halifenin rızasını kazanmak id

"Sizin için süzgeçten geçir yazdıklarımla ne boş bir övün de bulunan, isteyen hüsran kulu Cağfer el-İmam el-Müte güçlü kılsın-nin rızası olan ş imanının desteklenmesi ve en ları teşvik etmekle yetinme katkıda da bulunmuştur: " (sonra onları, Allah'ın ve mü sayesinde doğru yolu buldu ettiğim İmam Cafer el-Müte çözdüm"³⁸.

Kitabın yazılış gerekçesi h ketle, metnin Mingana'nın is nusu"³⁹ olduğunu söylemek n olmasının, Taberî'nin ve eser daki önemine hiçbir halel geti

Taberî'nin kitabının hedef yanlardır. Genel hedefin ehl-i onların kitaplarında yer alan şeyleri gizlemiş olmaları ve he siyle; özelde hristiyanlara y peygamberliği ilgili eleştiriler olduğu kaynakların hristiyan de, biraz sonra göreceğimi entellektüeller arasında yaygı

³⁴ Taberî, *a.g.e.*, 35-36.

³⁵ Taberî, *a.g.e.*, s. 36.

³⁶ Taberî, *a.g.e.*, s. 210.

³⁷ Taberî, *a.g.e.*, s. 209.

³⁸ Taberî, *a.g.e.*, s. 35.

³⁹ Mingana, *Religion and Empire, Islam*, *BJRL*, Sayı 9, s. 236-240.

⁴⁰ Adang, *a.g.e.*, s. 144.

lak anlamda *nübüvveti* inkâr meselesiyle değil, yalnızca Hz. Peygamberin nübüvvetinin delilleriyle ilgilenmiş ve bu delilleri Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinden çıkartmaya çalışmıştır.

Ancak ana hedef kitlesi ehli kitap olmakla birlikte, bu onun dönemindeki diğer dinlerle hiç ilgilenmediği anlamına gelmez. Bu ilginin bir göstergesi olarak Taberî eserinde, İslam'ın üstünlüğünü ortaya koymak maksadıyla Mecusi, Zen  d  ka, Mani ve Budistlere atıflar yaparak ve onların inanç esasları hakkında bilgi de vererek söz konusu grupların düşüncelerinin yanlış olduğunu ortaya koyar.

E. *ed-D  n*'in Konusunun Oturduęu Tarihsel Baęlam ya da Nübüvvet Tartı  malarındaki Yeri

İslam dünyasında nübüvvetle ilgili tartışmalar iki ana başlık etrafında ele alınabilir. Bunlardan birincisi Hz. Muhammed'in peygamberliği ikincisi ise, mutlak anlamda peygamberlik (nübüvvet) kurumudur.

Kur'an'ın indirilmeye ba  lanmasıyla, ilk muhatapları olan Arap müşriklerinin Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik itirazların yükselmeye başladığı söylenebilir. Bunu özellikle onların, Hz. Peygamberin insanlar gibi yiyip içmesini, sokaklarda gezmesini ileri sürerek peygamberlerin insanüstü varlıklardan olması gerektiğini dile getiren ifadelerinde görmek m  mk  nd  r⁴¹. Hz. Peygamberin nübüvveti ile ilgili tartışmalar, peygamber   geleneğin daha önceki temsilcileri olan yahudiler ve hristiyanlarla kar  ıla  ıldık  a, tartı  şmanın muhtevası (peygamberin insanüstü bir varlık olması gerektiği oysa onun sıradan bir insan olduğu şeklindeki gerekçeden, onun peygamber olması için, kitab-ı mukaddes peygamberlerinin taşıdığı özellikleri taşıması gerektiği oysa onun bu özellikleri taşımadığı yönünde) değişmekle birlikte artarak devam etti. Kur'an'ın Hz. Peygamberin daha önceki kutsal metinlerde müjdelendiğine dair bilgilerden hareket eden müslümanlarla özellikle hristiyanlar⁴² arasında yapılan

konu  şmalardaki ana tartı  şma rin söz konusu metinlerde zik peygamber olup olmadığı kon Timothy ile tartı  şmasında⁴³; Konstantin'e yazılan mektup⁴⁴ diği kar  şı cevapta⁴⁵, Kindî ile ifadelerinde⁴⁶; Ammar el-Bası İ  hak⁴⁹ vb.lerinin metinlerini olsun daha sonra kaleme a Hristiyanların Hz. Peygambe

⁴¹ "Dediler: Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor, çarşılarda geziyor? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil mi? Yahut kendisine (gökten) bir hazine atılmalı, yahut kendisinin bir bahçesi olmalı da ondan (hiç zahmet çekmeden) yemeli değil mi?" Furkan 25/7-8.

⁴² Hz. Peygamber dönemi sonrasında Müslümanlarla yahudiler arasında yapılan ve konusu din olan tartı  şmalarla ilgili hemen hemen hiçbir kayıt yoktur.

⁴³ el-M  c  delet  'd-Diniyye elleti c  slik el-mesih   en-nesturi, Islam "The Dialogue of Patriarch Timothy Dialogue, A Collection of Documents A.D.) Translations with Commentary, Research Institute, Pennsylvania

⁴⁴ Ahmed Ferid Rifaî, *Asru'l-İslam* 1928/1346, II, 227-229.

⁴⁵ "Leo III's Reply to 'Umar II", *Documents from the First Three Centuries*, ed. N. A. Nevill, Pennsylvania 1993, s. 66.

⁴⁶ Kindî için bkz. aşağıda zikredilen

⁴⁷ Ammar el-Bası, *Kitâbu'l-burh  n* 1986, 131-132.

⁴⁸ Theodore Ebu Kurra için bkz. S.   . and His Message According to the First Abbasid Century", *La Vie* 1980), Press Universitaires de France

⁴⁹ Huneyn b. İ  hak'ın "Keyfiyyet" anlaşılacağı gibi, hakiki dinin ta  ı b. İ  hak, hakiki dini Hristiyanlık özelliklere sahip olmayanların is dinin m  belliğinin mucize göster özellikleri sıralar; genel olarak Peygamber'in mucizeleri olmadı y  nelti  mi   eleştirilerdir. Risale i  hak f   'Keyfiyyeti İdr  ki hakikati'

⁵⁰ Yuhanna ed-Dime    'nin bu türü and A Saracen, By John of Damascus

⁵¹ Abbasi dönemindeki hristiyanlar a.g.m. s. 131-142.

rinin yazılı ilk vesikası Yuhanna ed-Dimeşki'ye kadar götürülebilir⁵². Bu tür konuları içeren mektuplaşma, karşılıklı konuşma ve reddiyelerin ayrılmaz bir parçasını oluşturan Hz. Peygambere yöneltilecek eleştiriler⁵³ şu başlıklar altında toplanabilir⁵⁴:

a. "Peygamber" kelimesi, "gelecekte haber veren kimse" yani, başka hiçbir kimsenin bize söyleyemeyeceği ve olmadan önce ya da daha önce meydana gelen ancak hakkında hiç kimsenin bir şey bilmediği şeylerden söz eden kimse anlamına gelir. Bunları yapan kimse, onun sözlerini teyit eden ve hakikatine tanıklık eden işaretleri sebebiyle, ifadelerinin gerçekliğine dair güvenimizi kazanır⁵⁵. Hakiki bir peygamberin taşıması gereken şartlar ve kanıtlar olan bu şeyler müslümanların peygamber olarak kabul ettiği kişide yoktur⁵⁶; yani o, ne geçmiş ne de gelecek hakkında bize hiçbir şey öğretmemiştir⁵⁷. Hz. Peygamber ne yaşarken geçmiş ve gelecek olaylar hakkında bilgi vermiş ne de yaşarken vermiş olduğu haberler, vefatından sonra gerçekleşmiştir. Zaten kendisinin bu tür bir özelliği olduğunu da iddia etmemiştir⁵⁸.

⁵² "The Chapter of 100/101 of The *Haeresibus*", Daniel J. Sahas, *John of Damascus on Islam*, Brill, Leiden 1972, s. 135

⁵³ Müslümanların cennetle ilgili anlayışlarına ve müslüman olan kişilerin niçin İslâm'ı bir din olarak seçtiklerine dair başka eleştiri konuları da reddiye metinlerinde ve Kindî'de zikredilir. Ancak bunlar, ele aldığımız konuyla doğrudan ilgili olmadığı için burada bir madde olarak yer verilmemiştir.

⁵⁴ Hristiyanların Hz. Peygamberle ilgili eleştiri konuları, derli toplu bir şekilde Kindî'nin *Risâle*'sinde bulunduğu için, burada zikredilecek olan konular oradan alınmıştır. Bu *Risâle* hakkındaki bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Abdülmesih b. İshak Kindî", *DİA*, XXVI, s. 38-39; *The Early Christian-Muslim Dialogue*, A Collection of Documents from the First Three Islamic Centuries (632-900 AD), *Translations with Commentary*, ed. N. A. Newman, Hatfield Pennsylvania 1993, s. 355-360. Thomas. E. Burman, "The Influence of The *Apology of Al-KINDİ* and *Contrarietas Alfolica on Ramon Lull's Late Religious Polemics*, 1305-1313", *Medieval Studies* 53 (1991), s. 197-228; Muhammed Hamdi el-Bekri, "Risâletü'l-Hâşimî ile'l-Kinî ve Reddül-Kindî Aleyhâ", *Mecelletü Külliyyeti'l-edeb Câmîatü'l-Kâhire*, cilt IX/I, sayı 9, 1947.

⁵⁵ Kindî, *Risâletü'l-Hâşimî il'l-Kindî ve'r-reddül-Kindî aleyhâ*, *The Early Christian-Muslim Dialogue*, A Collection of Documents from the First Islamic Centuries (632-900 AD), *Translations with Commentary*, ed. N. A. Newman, Haffield Pennsylvania 1993, s. 435.

⁵⁶ Kindî bu özelliğin yahudi ve hristiyan peygamberlerinde bulunduğu dair örnekler verir, *a.g.e.*, s. 435-38.

⁵⁷ Kindî, *a.g.e.*, 435-39.

⁵⁸ Kindî, *a.g.e.*, s. 435, 440.

b. Onun kazandığı zaferler mazhar olduğu şekilde meydan konusu zaferler peygamberliği la bu zaferleri kazanmış olm yendiği milletlerin günahkâr o

c. Hz. İsa, havarisi tarafından yerine koyarak eski haline g savaşımda kendisini koruma Ubeydullah'ın parmakları ko mucize göstermemiştir⁶¹.

d. Kadınlara düşkün bir ta çük yaşta nikâhlandığı Hz. A Kur'an'da yer alan dörde kada olmaya dair ifadeler, onun maksadıyla uydurulmuştur⁶³.

e. Bir kimsenin peygamber peygamber olarak bilinen kişi sıdır. Hz. İsa hakkında Yahud hatta bunların Kur'an tarafı med'in geleceğine dair ne ya hangi bir müjde yoktur⁶⁴.

f. Hristiyanların üzerinde lerin Tanrı adına ya da Hz. İ dikleri mucizevi işaretlerin, h

⁵⁹ Kindî, *a.g.e.*, s. 428, 440.

⁶⁰ Matta 16/51-54; Luka 12/50-51;

⁶¹ Kindî, *a.g.e.*, s. 432.

⁶² Kindî, *a.g.e.*, s. 434.

⁶³ John Damascus, . "The Chapter *Damascus on Islam*, Brill, Leiden

⁶⁴ Kindî, *a.g.e.*, s. 496-499, 509. Bu İslâm'a yönelik ilk yazılı belge 101. bölümünde bulunur. Bunun Türkçe tercümesi için bkz. İsmail Dimeşki (649-749)", *Marmara Ü* 21, 2001/2, 51-52.

ilhamın ya da herhangi bir dini doktrinin kabul edilmesi için yeterli ve makul bir garantisi olmasıdır⁶⁵. Onların bu konudaki ısrarlarının ana sebebi ise, Kur'an'da mucize gerçekleştirme isteklerine yönelik reddi içeren Enam 6/109⁶⁶;  sr  17/59⁶⁷ gibi ayetlerin mevcudiyetidir⁶⁸. Bu ayetlerden ikincisini iktibas eden Kindî, Hz. Peygambere daha sonraki müslümanların, isteğinin hilafına olarak peygamberi rolünün hakikili ine tanıklık eden bazı mucizeleri ona atfetmelerine ra men⁶⁹, onun böyle bir iddiada da bulunmadığını ileri s rer⁷⁰.

g.Müslümanlar arasında Hz. Peygamber'in kendisinin  mmi olmasına rağmen, Musa ve  sa gibi aynı vahye muhatap olarak kendisine vahyedilen⁷¹ Kur'an'ın edebi bir mucize ve bu yüzden de taklit edilemez olduğu genel kabul ne⁷² karşı, hıristiyanlar; ona vahyin gelişini kabul etmediklerinden Kur'an'ın böyle bir özelliği bulunmadığı gibi, onu bizatihi kendisinin yazdığını ileri sürmüşlerdir. Bu Kur'an'ı yazmadaki kaynağının kitab-ı mukaddes'te yer alan kıssalarını kendisinden öğrendiği Bahira olduğunu s ylemi lerdir⁷³.

⁶⁵ Hıristiyan reddiyeciler bu argümanı daha çok, Hıristiyanlığın mucize yani ilahi destekle yayıldığı; oysa  slam'ın kılıçla ve dünyevi menfaatle yayıldığını ortaya koyma bağlamında kullanırlar. Bunun için bkz. Kindî, *a.g.e.*, 465-466, 513-514.  slam'ın yayılışını sağlayan sebepler ve Hz. Peygamber'in mucize göstermediği iddialarına dair ayrıca bkz. Ammar el-Basrî, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁶⁶ "Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün g  leriyle Allah'a yemin ederler. De ki: Mucizeler, ancak Allah katındadır"

⁶⁷ "Bizi mucize göndermekten alıkoyan, ancak,  nekilerin onları yalanlamış olmalarıdır..."

⁶⁸ Enam 6/, 37, 65; Enbiy  21/5-6;  uar  26/2-3; Kasas 28/48-49; Ankebut 29/48, 50-51;  sr  17/90-93.

⁶⁹ Kindî, *a.g.e.*, s. 442-443.

⁷⁰ Kindî, *a.g.e.*, s. 443. Hz. Peygamberin hissi mucizeleri inkar edenlerin delilleri ve bu delillerin değerlendirilmesi hk. bkz. Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara 2007, s. 208-238.

⁷¹ Bakara 2/23;  sra 17/88; Haşr 59/21

⁷² Griffith, bu yaklaşımın köklerinin Kur'an'da (Enam 6/149) bulunmasına rağmen, Hıristiyan savunmacıların saldırılarının bir sonucu olarak, Abbasi döneminin ba larında ve daha sonra ortaya çıktığını s yer. Griffith, *a.g.m.*, s. 143.

⁷³ Kindî, *a.g.e.*, s. 452-464. Kindî burada Kur'an'nın derleni i, bir metin haline getirilişi ve onun bir benzerinin getirilemeyeceğine dair Kur'an  meydan okumuy  da ele alır ve cevaplandırır. Ayrıca diğer hıristiyan savunmacıların Kur'an'la ilgili yaklaşımları için bkz. Griffith, *a.g.m.*, s. 145-146.

h.Kindî yasaları   e ayırır.  lahi yasa; ikincisi, doğal olan itkilerinde hissettiren yasadır.  sın, sağlığın ve basitliğin h ki. Yahudilik ikincisini,  slam ise yasağı, şeytani bir yasadır⁷⁴.

Buraya kadar hıristiyan s y n peygamber olması için gereken şartların Hz.  sa'da bulunması dolayısıyla da onun hakiki bir peygamber olduğunu ortaya kütlesinin genelde ehl-i kitap, Ehli kitabın bir kişinin peygamber s rd  u tablonun tamamlanmasında belli öğütlerinin olup o

Hıristiyan cenahından Hz.  sa'yı yönelik açık itiraz ve eleştiri. Onlar müslümanların peygamber doğrudan ortaya koymak mak  dolaylı bir şekilde yapmı ları mukaddes'te vadedilen kişi o Hz. Musa'da bulunan ve peygamber  sa'nın sahip olmadığını g st r rden dolayı açıkça s ylemelerin berli in öğütlerini taşımadığı

⁷⁴ Kindî, *a.g.e.*, s. 450-452.

⁷⁵ Benzer bir değerlendirme, Saadi olan * nan lar ve Fikirler* için de v apların, hedef olarak ele alınması makul görünmekte neshedilmesi ve Sina, Seir ve Fikirlerinin ele alındığı yer için b  from the Arabic and the Hebrew. Haven and London 1976, s. 163. *Yahudiler*, Türkçesi Ahmet Fethi

ber'in de bu ölçütlere sahip olmadığını söylemek istediklerini çıkarmak mümkündür.

Yahudiler nezdinde bir insanın peygamberlik iddiasının kabul edilmesi için sahip olması gereken özellikler, İbn Meymun, Saadi Goan ve Kirkasânî gibi müellifler tarafından ele alınmış olsa da söz konusu özellikler derli toplu bir şekilde Mukammis⁷⁶ tarafından kaleme alınan *'İşrûn Mâkâle* adlı eserinin on dördüncü bölümünde özetlenir⁷⁷. Ancak Mukammis'in ortaya koyduğu bu ölçütlerin saf yahudi ölçütleri olduğunu söylemek zordur. Mukammis bir süre hristiyan olup, daha sonra tekrar Yahudiliğe döndüğü⁷⁸ için onun zikrettiği bu ölçütlerin, hristiyan ve yahudi ölçütlerinin bir sentezi/karışımı olduğunu kabul etmek daha makul olacaktır.

İbn Mukammis'a göre bir kimsenin peygamber olması için taşıması gereken özellikler şunlardır:

a.Hakiki bir peygamber tevhide yaymalı, onu ilan etmelidir.

b.Görevinin içeriği, mantıksal olarak kabul edilebilir olmalı ve duyu tecrübemize uymalıdır.

c.İyi amelleri savunmalı ve kötülerini yasaklamalıdır.

⁷⁶ Tam adı Davud b. Mervan el-Raggi eş-Şirazi el-Mukammis, 820-890 arasında Suriye ve Irak'ta yaşamış, bir yahudi teologdur. Günümüze kadar, parça parça da olsa gelen yegane eseri, Arapça olarak kaleme aldığı *'İşrûn Mâkâle* adlı çalışmasıdır. Bu çalışması, içinde geç antik dönemin Yunan felsefi el kitapları tekniğini Müslüman Kelam diyalektiğiyle birleştirdiği bir eserdir. Nana adındaki tanınmış bir hristiyan vasıtasıyla Nusaybin'de Hristiyanlığa geçmiş ve bu dönemde elde ettiği monofizit teoloji bilgisini, Maniheizm düalizm, İslam ve peygamberliği inkâr eden özgür düşünceye karşı mücadele etmenin yanı sıra teslis dogmasını reddetmek için de kullanır. Mukammis'in bu eseri Sarah Stroumsa tarafından neşredilmiştir, *Dâwûd ibn Marwân al-Muqammis's Twenty Chapters ('İshrûn maqala)*, ed., translated and annotated [Etudes sur le Judaïsme médiéval, Tome XIII] E. Brill Leiden, New York 1989; George Vajd, "Dawud ibn Marwan al-Muqammis", *Dictionary of Middle Ages*, ed. Joseph R. Strayer, Charles Scribner's Sons, New York 1989, IV, 16-17; S. W. Baron, *A Social and Religious History of Jews*, Columbia University Press, New York 1957, VIII, 297-298, 327. Ayrıca bkz. Colette Srat, *A History of Jewish Philosophy in The Middle Ages*, Cambridge University Press, Paris 1993, s. 17

⁷⁷ Yahudi-müslüman tartışma konularını ele alan Kirkisânî, bunlardan Musa şeriatının ilgasını, Hz. Peygamberin peygamberlik alametlerini, mutlak anlamda peygamberliği, mucizeleri ve müslüman şifahi geleneğini tartışır. Bunlar ve İslam'a yönelik metin kaleme alan diğer yazarlar için bkz. Cohen, *ag.e.*, s. 208-211.

⁷⁸ Adang, *a.g.e.*, s. 63.

d.Onunla ilgili haberler bir farklı dillerde nakledilmektedir malini azaltır.

e.Peygamberin gerçekliğini luluğu değil fakat ona inanmış bütün bir millet tanıklık etmeden, hem eğitimli hem cahil tarafından kabul edilmelidir. yıllarca süren daimi bir doğa olayın gerçekten meydana gelmesi

f.Gerekli olan doğaüstü olay bir ceza olmalıdır.

g.Onun ilk hâkimiyeti, kıl ancak olayların mesut bir sonu

ğ.Son olarak doğaüstü olay dilmelidir; çünkü, doğruluğu kaydın muteberliği farklı bir kılar"⁸⁰.

Nübüvvetle ilgili olarak ta anlamda nübüvvet, yani insan faydalı-zararlı olup olmadığı alakalı olmak üzere özellikle b

Bunlardan bir grup, Berah ginde, nübüvveti inkâr eden gelmesine rağmen müslüman olarak ne oldukları ya da bu en azından şimdiye kadar netl

⁷⁹ Bu ifade, Kindî'de yer alır ve H çalışan hadisçilere bir gönderme Adang, *a.g.e.*, s. 163-164.

⁸⁰ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve İstanbul* 2002, s. 27.

⁸² İlhan Kutuer, *Akıl ve İttakat, k İstanbul* 1996, s. 69.

Nübüvveti reddetme özellikleriyle tanınan kişiler ise, İbnü'r-Ravendi (301/913) ve Ebu Bekir Zekerîyya er-Râzî'dir (313/925). Mutlak anlamda nübüvveti reddedenlerin konuyla ilgili olarak ortaya koydukları görüşleri, el-Müeyyed fî'd-dîn eş-Şirâzî'nin *el-Mecâlû'l-müeyyediyye*'si içinde yer verilen ve İbn Ravendî'ye atfedilen *ez-Zümürriud* adlı eserle, Ebu Hatim er-Râzî'nin *'Alâmü'n-nübüvve* adlı kitabında isim vermeksizin "mülhid" olarak adlandırdığı⁸³ ancak sonraki müellifler tarafından Zekerîye Razi olduğu söylenen kişinin ağzından nakledilen şeylerde görmek mümkündür. Bunlara göre, nübüvveti ret gerekçeleri şu başlıklar altında ele alınır:

a. "Allah hakîmdir; bir kavmin içinden peygamber çıkarıp o kavmin diğerleri üzerinde egemenlik kurmasını istemek, insanlar arasında var olan eşitliği yıkmak olur ki, bu O'nun hikmetine yaraşmaz. Hikmet-i ilâhiye ilkesine aykırı olan yalnızca bu değildir. Peygamberler din savaşlarına yol açmış; insanlar arasında düşmanlıklar sokup anları birbirlerine kırdırmıştır. Bir dini tasdik eden ötekini tekzip etmekte ve siyasi üstünlük davasıyla birlikte insanlar birbirine kılıç çekmektedir. Hikmet sahibi olan Allah bunlara niye sebebiyet versin?⁸⁴".

b. "Oysa insanlar eşittir. Akıl onların asgari, hatta azami müşterekidir. Çalışıp ceht ederek bilgisini geliştiren, aklını eğiten başkalarının aklıyla kendisi arasındaki derece farklarını telafi edebilir. Önemli olan aklın, insanlararası mahiyet birliği ve eşitliğinin ilkesi olduğunu kavrayarak başkalarının aklını taklit etme yoluna gitmeyip kendi aklını geliştirmek-tir....⁸⁵".

c. "Felsefenin araştırmacı karakterine mukabil nebilerin getirdiği, şeriat denilen (hâşâ hurâfelere) inanıp, taklit ve dolayısıyla sonu gelmeyen cehalet yolunu seçen kimsenin içine düştüğü durumu düşünün. Şeriat ehli taklit ehlidir. Dini inanç, tahkik, nazar ve bahse, kısacası araştırmalara dayanmaz. Üstelik dindarlar, araştırmayı şiddetle yasaklama eğilimindedirler.

Din üzerine düşündürtmezler. Böylece taklit kökleşir. Taklit

d. "Peygamberlerin getirdiği Tanrı, din, peygamber ve âlem Musa'yı, Muhammed de İsa'yı, siz hepsine muhaliftir. Ayrıca Demek ki, nebevî bilgi gerçeği

e. "Peygamberlere mucize taşımayan sâhirler, kâhinler med(sav)'in mucizeleri diye naklediyor. Pekâlâ bu tür riva

f. "Kur'an'ın icazı iddiası te dahi getirmek mümkündür. zirveye çıkmış ve Kur'an'ı (Kur'an denilen metin ne ilmî teşkil edebilecek çelişkili öner getirsek zaten ne ifade eder⁸⁹".

g. "Nebevi olan ile felsefi ve gerçeğe ulaşmak isteyen sonucu kötü olacak yolu seç isteyen bütün kullarına doğr lah'ın, iyi-kötü ve yararlı-zar umumî bir fayda temin ede budur. Hayvanlara bile fayda Allah, insan tabiatını böyle bi insanlara nebi tayininden dah

h. "Nihayet matematik, ast kenin bilgiye yönelişinin eserl değil, (Öklides'in) *Usûlü'l-h*

⁸³ Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, Salâhussâvî-Ğulâm Rıza Avânî, Tehran 1977, s. 3.

⁸⁴ İlhan Kutluer, *a.g.e.*, s. 78; orijinal metindeki yerler için bkz. Râzî, *a.g.e.*, s. 3-4, 182-183.

⁸⁵ Kutluer, *a.g.e.*, s. 79; Râzî, *a.g.e.*, 11-13.

⁸⁶ Kutluer, *a.g.e.*, s. 79; Râzî, *a.g.e.*, s. 79.

⁸⁷ Kutluer, *a.g.e.*, s. 79; Râzî, *a.g.e.*, s. 79.

⁸⁸ Kutluer, *a.g.e.*, s. 80; Râzî, *a.g.e.*, s. 80.

⁸⁹ Kutluer, *a.g.e.*, s. 80; Râzî, *a.g.e.*, s. 80.

⁹⁰ Kutluer, *a.g.e.*, s. 80; Râzî, *a.g.e.*, s. 80.

bulunacaktır. Bu eserleri ortaya koyanlar hiçbir zaman peygamberlere ihtiyaç duymamışlardır. Bu ilimlerin ilkelerini peygamberlerin ortaya koyduğu iddiası ise temelsizdir. Bu bilgiler uzmanının deney ve gözlemlerinden çıkıyor, birlikte gelişiyor⁹¹”.

Peygamberlik hakkında iki kanalda devam eden tartışmaların içeriğini ortaya koyduktan sonra, Taberî'nin eserinde yer alan konuların söz konusu tartışmalardaki hangi konulara karşılık geldiğine dair kısa bir karşılaştırma kitabın hangi kanala karşı kaleme alınmış olduğunu daha açık bir şekilde görmemizi sağlayacaktır.

Bunlardan Taberî'nin eserinin giriş kısmında yer verdiği haberlerle ilgili kısım mutlak anlamdaki nübüvvet tartışmalarında ele alınan “mucizelerin bir iki kişi tarafından nakli (e)” ile yahudilerin ileri sürdüğü “haberlerin birçok merkez ve kişi tarafından nakledilmesi gerektiği (d)” eleştirilerine; “Hz. Peygamber'in Tek Allah'a davet etmesi ve bunda diğer peygamberlerle uyum içinde olması” yahudiler tarafından ileri sürülen “hakiki peygamberin tevhide yayması gerektiği (a)” eleştirisine; Hz. Peygamber'in samimi ve yasalarının övülmeye değer olduğunun ortaya konulduğu ikinci bölüm, hristiyanların ileri sürdüğü “Hz. Muhammed'in getirdiği yasanın şeytanın yasası olduğu (h)” tezine karşılık gelir; Hz. Peygamber'in mucizeler gerçekleştirdiği ve bunun da Kur'an'da bulunduğunun ortaya konulduğu üçüncü bölüm ise “hristiyanların O'nun herhangi bir mucize göstermediği ve bunun da Kur'an tarafından teyit edildiği, yani onda bu tür işaretlerin bulunmadığı (f; yahudilerin g)” eleştirisine; bazı şeyleri olmadan önce haber verdiği, onların bir kısmının o yaşarken diğer bir kısmının da vefatından sonra meydana gelişinin ortaya konulduğu dördüncü bölüm hristiyanların, “Hz. Peygamber'in böyle bir mucize göstermediğine dair (a)” eleştirilerine yöneliktir. Kur'an'ın onun peygamberliğinin bir işareti, delili oluşunun ortaya konulduğu altıncı bölüm, hristiyanlar ve berahime tarafından ileri sürülen Kur'an taklit edilemez edebi bir metin olmadığı (g, f)” eleştirisine; Hz. Peygamberin kısa sürede kazandığı zaferlerin onun peygamber oluşunun bir delili olduğunun gösterilmeye çalışıldığı yedinci bölüm, hristiyanların ve yahudilerin bunun böyle olmadığı şeklindeki ya

⁹¹ Kutluer, *a.g.e.*, s. 80; Râzî, *a.g.e.*, s. 273-274.

da hakiki bir peygamberde eleştirilerine; onu kabul edenlerin dünyevi menfaat ve çıkarları için peygamberlik olduğunu iddia etmelerinin sebep olduğu eleştirisine; daha önceki peygamberler tarafından kabul edilmediği/peygamber olarak ortaya çıkmadığı/haber verildiği/müjdelendiği/İsa'nın bu tür bir örneği değil, Hz. Peygamber'in böylesi bir haber vermediği şeklindeki eleştirilerine.

Bu karşılaştırma, başlangıçta mutlak anlamdaki nübüvvetin ehli kitap özelinde ise hristiyanların daha belirgin bir hale getirdiği Taberî'nin kendi ifadesinden konjonktürün bir ürünü olup olmadığı deki yaklaşımımızı, metinlerin kökleri daha eskiye gitse de da sistematik bir hale gelmiş ve ze kadar da üstüne herhangi devam eden⁹³) Hz. Peygamber tamamını (hem yahudilerin

⁹² Taberî'nin hedefinin özellikle Hristiyanlara peygamberlik olacak olursak, bunun üç sebepten Birincisi, gelişinden önce hiçbir müjdelediğini bulamadık, göremedik. İkincisi, Kur'an'da onu getiren müjdenin zikredildiğini bulamadık. Üçüncüsü, Mesih, kendisinden önceki peygamberler gibi, *Din*, s. 48-49.

⁹³ Bugün batıda genelde İslam ve diğer dinlerin eleştirilerin aynı olduğuna dair bir görüş vardır. Birey Yayınları, İstanbul 2007.

hedef alınmasa da nübüvvet tartışmalarındaki bir noktayı) içeren tam bir cevap olduğu da ortaya konulmuş olmaktadır.

Taberî'nin bu eleştiri konularını belirlerken nerelerden yararlandığı meselesine gelince; bunun iki şekilde olması mümkündür. Birincisi onları, ömrünün uzun bir kısmını içlerinde geçirdiği ve seçkin bir üyesi olduğu hristiyan cemaati içinde yaşarken şifahi olarak elde etmiş olabileceğidir. İkincisi ise, bu konuyla alakalı yazılmış olan metinlere müracaat ederek eleştiriler hakkında bilgi sahibi olmuş ya da daha önce bildiklerine ilaveler yapmış olabilir Zira bu konuların içlerinde yer aldıkları hristiyan kökenli reddiyelerin büyük bir kısmı Abbasi döneminde, Taberî'nin hayatta olduğu dokuzuncu yüzyılda yaşamış Theodore Ebu Kurra (ö. 820 ya da 838), Ammar el-Basrî (ö. yak. 850); Abdulmesih b. İshak el-Kindî (ö. yak. 820); Ebu Râita (ö. yk.820) vs.⁹⁴ gibi kişiler tarafından kaleme alınmıştır.

Taberî'nin bu yazarların ya da yazarlardan en azından birinin eserlerini görmüş ve okumuş olmasının en açık işaretlerinden birini *ed-Dîn*'in sonunda İslam'ın diğer dinlere karşı üstünlüğünü karşılaştırma yoluyla ortaya koyma çabasında görmekteyiz. Taberî'nin buradaki tarzı Theodore Ebu Kurra'nın Hristiyanlığın üstünlüğünü göstermek için yaptığı karşılaştırmaya birebir benzemektedir.

Ebu Kurra, tarafsız bir şekilde yaptığı havasını vermek maksadıyla olsa gerektir ki, karşılaştırmayı medeniyetten uzak bir şekilde Arkadya'da yaşayan muhayyel bir şahsa yaptırır. Söz konusu şahıs ihtiyaçlarını karşılamak için Abbasiler döneminde şehre (Bağdat'a) geldiğinde karşılaştığı dinlerin (sâbiler, mazdekiler, samiriler, yahudiler, hristiyanlar, maniciler, markionistler, bardasenitler ve müslümanlar) hangisinin daha doğru ve kabul edilebilir olduğunu anlamak maksadıyla söz konusu dinlerin sahipleriyle tek tek görüşerek dinlerinin ne olduğunu onlardan dinleyerek anlamaya çalışır ve hepsini dinledikten sonra, Hristiyanlığın kabule daha şayan olduğuna karar verir⁹⁵.

⁹⁴ Diğer müellifler için bkz. Griffith, a.g.m.; Samir Khalil Samir&Jørgen S. Nielsen (ed.), *Christian Arabic Apologetics during the Abbasid Period (750-1258)*, E. J. Brill, Leiden1994.

⁹⁵ Bunun için Sidney Griffith, "Faith and Reason in Christian Kelâm: Theodore Abû Qurrah on Discerning The True Religion", Samir&Nielsen, a.g.e., s. 13-15.

Taberî de eserinin sonuna "Hindistan'dan ya da Çin'den gelen; buradaki halkın dinlerini öğrenmek isteyen kişi hakkında yaşadığı dönemdeki Hristiyan mensuplarının inançları hakkında Hintli ya da Çinli açık zihinli arayan biri ise, onun İslam'da"

Taberî'nin Yahudilerin bir kısmının şartlarla ilgili bu bilgilerle yollarla ulaşması mümkündür. Bu gın olarak bilindiği müslümanlar müslüman olduktan sonra, A lir⁹⁷.

F. *ed-Dîn*'in İspatı Nübüv

Taberî isim vermeksizin, bu metinlerin kendisinden önce Kaynaklarda da konuyla alak kısmının mutlak anlamda nüb med'in peygamberliğini ispat den Taberî öncesine ait olanla gelmemiştir⁹⁸. Bu yüzden d eserlerin, Taberî'nin eserine y durduğunu kesin olarak söy hepten ümitsiz bir durumda konuyu ele almasalar da, onu tuplarına ve karşılıklı tartışma

Taberî'nin ve eserinin is için, Taberî'ye gelinceye kadar

⁹⁶ Taberî, a.g.e., s. 207-209.

⁹⁷ Adang, a.g.e., s. 165. 108 nolu dip

⁹⁸ Bu metinler hakkında bkz. Ahatl

müjdelenmesinin, onun peygamberliğinin bir işareti olarak kullanılma sürecine bakmak yeterli olacaktır.

İslam'ın ortaya çıkıp yayılmaya başladığı ilk yüzyıllarda, Kur'an'da Hz. Peygamberin daha önceki kitaplarda müjdelendiğine dair ifadelerin⁹⁹ varlığı, onun önceki peygamberler tarafından geleceği haber verilmiş bir peygamber oluşunun kabul edilmesi için yeterliydi. Müslümanların bu konuyla alakalı Kur'an'ın ifadeleriyle yetindiklerinin en erken dönem örneği, Hz. Peygamberle Necran Hristiyanları arasında yapılan tartışmayı sona erdiren, "Hani Allah peygamberlerinden söz almış, onlara: 'Size kitap ve hikmet verip sonra sizi tasdik eden bir peygamber gelince ona muhakkak iman ve yardım edeceksiniz!' bunu ikrar ettiniz ve ağır ahdimi boynunuza aldınız mı? demiş, onlarda 'ikrar ettik demişler'. Allah ta: 'Öyle ise (birbirinize) şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım' buyurmuştu"¹⁰⁰ ayetidir¹⁰¹. Müslümanlar bu ayete dayanarak Hz. Peygamberin geleceğinin müjdesinin yahudi ve hristiyanların kutsal kitaplarında mevcut olduğuna inanmalarına rağmen; bu mevcudiyetin delillerinin peşinde olmamışlardır¹⁰². Onların Kur'an'daki ifadelerle yetinip, orada zikredilen işaretlerini kitab-ı mukaddes'te arama çabası içinde olmadıklarını Amr b. el-As ile Yakubi patriği John arasında 9 Mayıs 639/18'de yapılan bir tartış-

⁹⁹ "Kendilerine kitabı, Tevrat'ı ve İncil'i verdiklerimiz onu (Muhammed'i), öz oğullarını bildikleri gibi, kitaplarında zikredilen özellikleri sebebiyle tanırlar. Böyle iken içlerinden bir kısmı bile hakikati, (onun Hak Peygamber olduğunu) gizliyorlar"; "Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı gördükleri ümmi nebi olan Peygambere tabi olurlar, o peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder, tertemiz şeyleri helal, kötü ve zararlı şeyleri haram eder..."; "Hani Meryem oğlu İsa: Ey İsrail oğulları! Ben önce nazıl olan Tevrat'ı tasdik etmek, benden sonra Ahmed isminde gelecek olan Peygamberi müjdelemek üzere size gönderilen bir Peygamberim! Demişti". (Bakara 2/146; Araf 7/157; Saf 61/6)

¹⁰⁰ Ali İmran 3/81

¹⁰¹ Necran heyetinin Hz. Peygamberle tartışması için bkz. Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1975, II, 151-174.

¹⁰² Benzeri bir şeyi Bakara 2/146 "O Kendilerine kitap verdiğimiz ümmetlerin âlimleri onu -o peygamberi- oğullarını tanıır gibi tanırlar, böyle iken içlerinden bir takım gerçeği bile gizlerler" ayeti ile ilgili olarak da görmek mümkündür. Hz. Ömer bu ayetten dolayı Abdullah b. Selâm'a Hz. Peygamber (sav)'i sormuş o da, Hz. Peygamber'in peygamberliğinde hiçbir tereddüti olmadığını söylemiştir. Ancak Hz. Ömer, Abdullah b. Selâm'ın Tevrat'taki hangi metinlerden dolayı böyle bir kanıya vardığını sorma gereği hissetmemiştir. Bu ayet ve söz konusu haber için bkz. Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, (türkçe çeviri), Akçağ yayınları, Ankara 1989, IV, 41 vd.

mada da görmek mümkündür. konuyu gündeme bile getirme

Müslümanların Kur'an me iki sebepten dolayı pek bir onlar için Kur'an herhangi bi konusu iddiaları destekleyece rinde yoktu. Üstelik Kur'an müslümanların, ehl-i kitabın vaatlerin kitab-ı mukaddes'de ri henüz mevcut değildi. Bu Yuhanna ed-Dimeşki'nin, De mında, onlara önceki peygari söyledikleri sorulduğunda tartışmayı kaybetmiş olacaktı

Ancak zamanla durum öz mesiyle değişmeye başladı. Y yardımıyla konuyla ilgili mal ilk yarısından itibaren tartışn başlar. Ömer b. Abdülaziz'in lam'a davet mektubunda Y eşeklere, develere binmiş ins kesilsin" ifadesinde eşek üzer Muhammed olduğu haber ve berliğini kabul etmezsiniz, Ömer b. Abdülaziz'in Yuhann Peygambere bir işaret olarak c

¹⁰³ Bkz. "The Dialogue of the Patria

¹⁰⁴ Dimeşki, a.g.m., s. 134-135.

¹⁰⁵ Adang, a.g.e., s. 143. Leo'nun müjdelenmesinin bulunduğu me hangi cümleyi kullandığı zikred 85.

¹⁰⁶ Newman, a.g.m., s. 71. Casım A 126.

Harun Reşid adına İslam'a davet için VI. Kostantine'e mektup yazan İbn Leys'in mektubunda yer alan ve Hz. Peygamber'in müjdelendiğine yönelik kitab-ı mukaddes metinlerinden yapılan iktibaslarda ciddi bir artış görülür. Bu müjdeler için başvurulmuş Tesniye, Yeşaya, Habakkuk, Mezmurlar ve Yeni Ahit'ten yapılan iktibaslar¹⁰⁷ anlam olarak da oldukça doğrudur¹⁰⁸. Birinci ve ikinci yüzyıldakine nispetle Hz. Peygamber'in peygamberliğinin önceki peygamberler tarafından müjdelendiğini ispat etmek maksadıyla kullanılan kitab-ı mukaddes metinlerinde sayısal bir artış görünse de, Taberî'nin de ifade ettiği gibi, bu tür metinleri kaleme alanların yine de en büyük noksanlıkları ehl-i kitabın kutsal metinlerini bilmemeleri, bu yüzden de çok sayıda kutsal kitap metnine yer verememiş olmalarıdır¹⁰⁹.

Adang, İbn Leys tarafından kullanılan metinlerdeki sayısal artışa, ehl-i kitap özellikle de hristiyan kökenli mühtedilerin yol açtığını söyler. Çünkü onlar da, Hz. Musa'dan sonra peygamber gelmeyeceğini söyleyen yahudilere Hz. İsa'nın peygamber oluşunu ispat etmek için Eski Ahit'te yer alan ve gelecekte ortaya çıkması beklenen kişiye yönelik atıfları kullanmaktaydılar. Hristiyanlar, bu tür metinlerin derlendiği risaleler kaleme almışlardı. Bu yüzden de, Adang, İbn Leys'teki artış, bu konuyla alakalı olarak hristiyanlar tarafından kullanılan metinlerden oluşan bir listenin Arapça'ya yapılmış bir çevirisine sahip olmayla açıklar.

Taberî öncesinde olup günümüze kadar gelen bu eserlerde yukarıda zikredildiği gibi, Hz. Peygamber'in müjdelenmesiyle ilgili bazı kitab-ı mukaddes metinlerine yer verilmiştir. Ancak bu konuyla alakalı metinleri derli toplu bir şekilde bir araya getirerek onlara geçmiştekilerle kıyaslanamayacak sayıda ilaveler yapan¹¹⁰ ve elimizde bulunan yegâne metin Taberî'nin *ed-Dîn*'idir. Bu açıdan bakıldığında, Taberî'nin yeni bir dönem başlattığı çok rahat bir şekilde söylenebilir. Taberî, hristiyan gelenekte Hz. İsa için

¹⁰⁷ Eski Ahit'ten yapılanlar Tesniye 18/13, 33/12; Mezmurlar 9/21, 44 bazı metinlerde 45/3-8, 139/1-9; Yeşaya 21/9, 42/1-10; Habakkuk 3/15. Yeni Ahit'ten yapılanlar ise şunlardır: Matta 6/9, Yuhanna 14/26, 15/26, 16/3. Bunlar için bkz. Rifaî, *a.g.e.*, II, 227-229

¹⁰⁸ Adang, *a.g.e.*, s. 143-144; Ayrıca İbn Leys'in mektubu için bkz. Rifaî, *a.g.e.*, II, 188-236; 134-138.

¹⁰⁹ Taberî, *a.g.e.*, s. 35. Taberî'nin bu sözü, Kitab-ı Mukaddes'in Arapça'ya bütün çevirisinin ancak dokuzuncu yüzyılda olmasıyla da desteklenebilir.

¹¹⁰ Adang, *a.g.e.*, s. 144.

kullanılan müjdeleri, onu de olarak kullandığı gibi, onlar t mayan metinleri de aynı mak muazzam bir kutsal metin kü yazılan ve müjde konusunu el oluşturdğu ana gövdeye ilave

Bu, Ömer Faruk Harman'ın *kalı Müjdeler* adlı çalışması incelenen eserlerde¹¹³ Hz. Pey dilen toplam kitab-ı mukadd Ahit, 45 tanesi de Yeni Ahit' Ahit kökenli olanların 56 v Taberî'nin eserinde kullanılan metinler olarak zikredilenle semavât" konulu metninin şeylerdir. Bu yüzden Sakka'nın Eski Ahit hem de Yeni Ahit' Taberî tarafından kullanılanla

¹¹¹ Mesela Taberî, Ömer b. Abdül tarafından kullanılan ve yukarı dışındakilerin hepsini kullandığı söz konusu maksat için kullanm

¹¹² Ömer Faruk Harman, *Eski ve Y mamış çalışma*) İstanbul.

¹¹³ Çalışma, Taberî'nin *ed-Dîn ve'd- Abdullah et-Tercemân'ın Tuhfet İzhâru'l-Hak; Nebhânî'nin Hü Mağribî'nin Bezlu'l-Mechûd fi ifh olan el-Bişâretü bi-nebiyyi'l-islâm lemedir.*

¹¹⁴ Taberî kendisinin bu konuda esk bunlardan altmışta daha fazlası söyler. Taberî, *a.g.e.*, s. 45.

¹¹⁵ Bunlar için bkz. Harman, *a.g. oluşturdğu bir benzer bir karşı 265.*

G. Sonraki Nesiller Üzerindeki Etkisi

Bir metinden ya da yazardan sonraki nesillerin etkilenip etkilenmediğini ortaya koymanın en uygun yolu, sonraki nesillerin ya hem yazarın ismini hem de kitabı ya da yalnızca yazarın veya kitabın ismini zikrederek; ya da ne yazar ne kitap ismi zikretmeksizin ele aldıkları konuyla alakalı metinleri öncekinden iktibasla kullanmalarında görmektir. Ancak, Taberî durumunda bunların her biri ile ilgili örnekler bulmak oldukça zordur. Hayatından kısaca söz ettiğimiz yerde de işaret edildiği gibi tıpla ilgili kitaplarına biyografik kaynaklarda atıflar bulunmakla birlikte, onlarda konumuzu teşkil eden *ed-Dîn*'e yönelik tek bir atıf bile bulunmamaktadır.

Ancak, doğrudan ondan yararlandığını ifade eden yazar çok az olsa da, bu hiç yoktur anlamına gelmemektedir. Taberî yalnızca iki kişi tarafından ismen zikredilir. Bunlardan birincisi, daha önce kendisinden söz ettiğimiz Fahreddin er-Râzî'dir. Râzî, tefsirinde Hz. Peygamber'in gelişiyile alakalı kitab-ı mukaddes'ten (Habakkuk 3/1-3) bir metnin Taberî'den (*nukile min İbn Razîn et-Taberî*) nakledildiğini söyler¹¹⁶. İkincisi ise Takiyüddin el-Caferî'dir¹¹⁷. Bu ikisi dışında, ismen zikretmeseler de Taberî'den bir şekilde etkilendiği söylenen kişiler arasında; İbn Kuteybe (ö. 276/889)¹¹⁸ Hasan b. Eyyüp (ö. yak. 377/987-8), Amirî (ö. 381/991-2)¹¹⁹, Mâverdî (ö. 450/1058), İbn Zafer (ö. 566/1170-1), Karafî (ö. 684/1285-6)¹²⁰, Nisâburî¹²¹, Senhacî (ö. h.684) ve İbn Kayyim (ö. 751) zikredilir. Mingana, son iki yazarın metinlerinde bulunan kitab-ı mukaddes iktibaslarının kesinlikle¹²², Süryanice kitabı mukaddes çevirisi olan *Peşitta*'dan olduğunu ve bunlardan ne

¹¹⁶ Razi, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, III, 37.

¹¹⁷ Adang, *a.g.e.*, s. 148, 46 nolu dipnot.

¹¹⁸ İbn Kuteybe'nin Taberî'den etkilendiğine dair bkz. Adang, *a.g.e.*, s. 149-150; İbn Kuteybe'nin müstakil olarak bize gelmeyen kitabından nakledilen parçalar için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Mustafa*, Dâru'l-ma'rife li't-tibâeti ve'n-neşr, Beyrut 1966, I, 60-83.

¹¹⁹ Amirî'nin Taberî'den etkilendiğini gösteren çalışma için bkz. Thomas, *a.g.m.*

¹²⁰ Burada zikredilen kişilerin Taberî'den etkilendiğini ortaya koyan çalışmalar için bkz. Adang, *a.g.e.*, s. 148, 46 nolu dipnottaki kaynaklar; Kaya, *a.g.m.*, *DİA*, IX, 351.

¹²¹ Mingana, "Remarks on Tabari's Semi-Official Defence of Islam", *BJRL*, 1925/1, s.239. Mingana burada, Nisaburî'nin *Garîbu'l-Kur'an* adlı çalışmasında Bakara 2/38'le ilgili olarak iktibas ettiği Yaratılış 16/8-13 metninin, Taberî'nin kullandığı metnin (Kahire 1923, s. 67) kısaltılmış bir şekilde olduğunu söyler.

¹²² Bu iktibasların Taberî'nin metniyle yapılan bir karşılaştırması için bkz. Mingana, "Remarks on Taberî'...", s. 238-239.

Senhacî ne İbn Kayyim ve de söyler. Bu yüzden de, onların Rabben et-Taberî'nin metninde

Son söz olarak Hz. Peygamber'dan müstesna bir yere sahip kullanılır hale gelen (İbn Kuteybe tarafından kaynak olarak kullanıldığı) metni ettiği iltifata mazhar olamadı?

Bu soruya tatmin edici cevap ulema arasındaki iletişim yolları konular ve müslüman toplumları ne bilgi sahibi olmak gerektirir. kün olamayacağına göre, ancak nabilir. Bunun için iki neden ilki Taberî'nin söz konusu eseri edecek şekilde yazmış olması neden ikinci neden ise, metnin demik bir dille kaleme alınması

¹²³ Mingana, "Remarks on Tabari's..."